

Κεφάλαιο 1

ΚΕΝΤΡΙΚΕΣ ΕΝΝΟΙΕΣ ΤΗΣ ΠΑΓΚΟΣΜΙΑΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Σύνοψη – Περίληψη

Το εισαγωγικό κεφάλαιο έχει στόχο τη γνωριμία των φοιτητών με τις κύριες έννοιες της παγκόσμιας πολιτικής και την κατάδειξη της εξέλιξης και ανασηματοδότησής τους. Εκκινώντας από τις έννοιες της ισχύος, της εθνικής κυριαρχίας και του εθνικού συμφέροντος, την εξέλιξη και τα είδη τους, και πώς το περιεχόμενο τους διαφοροποιείται κατά περίπτωση στο σημερινό παγκόσμιο σύστημα, προχωρά, στη συνέχεια, στη συζήτηση κάποιων εννοιών που έχουν εισέλθει στην επιστήμη των Διεθνών Σχέσεων τις τελευταίες δεκαετίες, όπως παγκόσμια νομιμότητα, νομιμοποίηση και λογοδοσία, και παροχή παγκόσμιων δημόσιων αγαθών. Η έμφαση αποδίδεται στη δυναμική εξέλιξη των κεντρικών εννοιών και στον τρόπο με τον οποίο ανανοματοδοτούνται και πλαισιώνονται από νεότερες θεωρήσεις. Προς τούτο, γίνεται αναφορά και σε εξελίξεις που δεν βρίσκονται στο επίκεντρο της παγκόσμιας πολιτικής, ωστόσο την επηρεάζουν και την επαναδιαμορφώνουν. Το κεφάλαιο, καταληκτικά, επιδιώκει να αποδώσει ευσύννοπα το σύνολο των εννοιών που είναι απαραίτητες για την κατανόηση των ζητημάτων και προκλήσεων που απασχολούν σήμερα την παγκόσμια πολιτική. Καταλήγει με μία σύνθεση των προκλήσεων και ζητημάτων που αντιμετωπίζουν οι διεθνείς δρώντες και τις διαφορετικές λογικές που κατευθύνουν τη δράση τους.

Σταθερότητα και τάξη στο παγκόσμιο σύστημα

Βασική αρχή που διασφαλίζει την τάξη και τη σταθερότητα στην παγκόσμια πολιτική είναι η *εθνική κυριαρχία* των κρατών. Η προσέγγιση αυτή αρχικά είχε ένα καθαρά ευρωπαϊκό χαρακτήρα που στη συνέχεια υιοθετήθηκε και αφομοιώθηκε και από νέα εθνικά κράτη στον υπόλοιπο κόσμο. Τα κράτη ορίζονται ως συνεκτικά σύνολα πολιτών, εντός συγκεκριμένων γεωγραφικών ορίων, που έχουν συμφωνήσει στους όρους συμβίωσής τους και στηρίζονται συνήθως σε κοινούς ιστορικούς και πολιτισμικούς θεσμούς. Αποτελούν πολιτικές οργανώσεις, που έχουν τέσσερα κεντρικά χαρακτηριστικά: καθορισμένη εδαφική επικράτεια, σταθερό πληθυσμό, αποτελεσματική κυβέρνηση και κυριαρχία. Αυτό σημαίνει ότι στην ουσία το κράτος ταυτίζεται με τη χώρα (Heywood, 2013: 208).

Ιστορικά, το διεθνές σύστημα διαμορφώνεται με τη λήξη του Τριακονταετούς Πολέμου (1618-1648) ανάμεσα σε σειρά κρατιδίων και δουκάτων με τη Συνθήκη της Βεσφαλίας το 1648 και της Ουτρέχτης το 1713. Σύμφωνα με αυτές, οι ηγεμόνες των κρατών αποκτούν πλήρη δικαιοδοσία επί των εσωτερικών τους ζητημάτων, την ίδια στιγμή που υποχρεούνται να απέχουν από οποιαδήποτε παρέμβαση στα εσωτερικά ζητήματα τρίτων κρατών. Αν και στην πράξη η αρχή αυτή δεν τηρήθηκε ποτέ με ευλάβεια, ωστόσο, δημιούργησε το κανονιστικό υπόβαθρο και τη βασική αρχή που διασφαλίζει την τάξη και τη σταθερότητα στο διεθνές σύστημα (Sorensen, 2004).

Η ιδεολογία, στη βάση της οποίας έχει διαμορφωθεί και λειτουργεί αυτή η κατάτμηση του παγκόσμιου συστήματος, είναι ο *εθνικισμός*, η αντίληψη σύμφωνα με την οποία ο κόσμος διαιρείται σε έθνη που παρέχουν το πρωταρχικό σημείο αναφοράς για πολιτική ταυτότητα και πίστη, που με τη σειρά τους, στηρίζουν το αίτημα και το δικαίωμα της αυτοοργάνωσης και αυτοδιάθεσης (Baylis, Smith, Owens, 2013: 785). Στο πλαίσιο αυτό, η εθνική κυριαρχία διασφαλίζει στα κράτη πλήρη δικαιοδοσία επί των εσωτερικών ζητημάτων (με τα κράτη να είναι οι μοναδικοί νομοθέτες εντός των ορίων τους) και του σχεδιασμού της εξωτερικής τους πολιτικής, και τους δίνει τη δυνατότητα να δρουν ανεξάρτητα και αυτόνομα στην παγκόσμια σκηνή, όντα ίσα ενώπιον του διεθνούς δικαίου (Heywood, 2013: 36).

Η παραδοσιακή αυτή εικόνα, ωστόσο, είναι εξιδανικευμένη. Σε ορισμένες περιοχές του κόσμου, η κληρονομιά της αποικιοκρατίας ήταν η ύπαρξη διοικητικών δομών εντός των οποίων συνυπήρχαν και εξακολουθούν να συνυπάρχουν εθνοτικές ομάδες που εμμένουν στην προσήλωση σε φυλετικούς δεσμούς, και όχι σε εθνικούς (Parekh, 2008). Επίσης, η εθνική κυριαρχία, τόσο στην εσωτερική όσο και στην εξωτερική της διάσταση, είναι σχετική. Το όρια της αποδείχθηκαν εμφανή μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο με δύο τρόπους.

Πρώτον, από τη δεκαετία του 1950 εγκαινιάστηκαν και πολλαπλασιάστηκαν συστήματα *αμοιβαίας ομαδοποιημένης κυριαρχίας* (pooled sovereignty) (McCormick & Olsen, 2013), στα οποία τα κράτη συμφωνούν να μεταφέρουν αρμοδιότητες και εξουσίες σε υπερεθνικά όργανα. Πρόκειται για τη λογική της

συνδυασμένης κυριαρχίας δύο ή περισσότερων κρατών, με το μοίρασμα της συνεργασίας να αποβλέπει στην απόκτηση πρόσβασης σε μεγαλύτερη ισχύ και επιρροή στο πλαίσιο περιφερειακών και διεθνών οργανισμών σε σχέση με την εθνική κυριαρχία. Δεύτερον, η εθνική κυριαρχία δε νοείται ως απόλυτη αλλά ως εξαρτημένη από συγκεκριμένες προϋποθέσεις, όπως η συμμόρφωση με βασικούς κανόνες του διεθνούς δικαίου και η προστασία θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων (Donne & Wheeler, 1999). Νοείται, σε αυτό το πλαίσιο, ως *υπεύθυνη εθνική κυριαρχία* (responsible sovereignty). Η εθνική κυριαρχία εξαρτάται από τον τρόπο με τον οποίο ένα κράτος μεταχειρίζεται τους πολίτες τους καθώς η εξουσία του απορρέει από τα κυρίαρχα άτομα (Rieff, 2003).

Ενώ, δηλαδή, η δόμηση του παγκόσμιου συστήματος στη βάση της εθνικής κυριαρχίας θεωρήθηκε από το 17^ο αιώνα απαραίτητη για τη δημιουργία σχετικής τάξης σε αυτό, οι φρικαλέοι του πρώτου και κυρίως του δεύτερου παγκοσμίου πολέμου που διαπράχθηκαν στο όνομα του εθνικισμού και της εθνικής κυριαρχίας την απονομιμοποίησαν και οδήγησαν σε διαφορετικές θεωρήσεις που δεν αντικατέστησαν, αλλά πλαισίωσαν την παραδοσιακή κατανόηση της εθνικής κυριαρχίας (Mazower, 2012).

Η έλξη του εθνικισμού σε καμία περίπτωση δεν έχει περάσει ανεπιστρεπτί στο παρελθόν (Pryke, 2009; Mayall 1990), ωστόσο πλέον έχει αναδυθεί ένα αντίρροπο *κοσμοπολιτικό* ρεύμα, ο ηθικός και πολιτικός κοσμοπολιτισμός, σύμφωνα με το οποίο τα άτομα πρέπει να απολαμβάνουν τα ίδια δικαιώματα ανεξάρτητα της εθνικής τους προέλευσης (Φραγκονικολόπουλος & Προέδρου, 2010; Held, 1995; Linklater 1998). Ο ηθικός κοσμοπολιτισμός «αναφέρεται στην πεποίθηση ότι ο κόσμος αποτελεί μια ενία ηθική κοινότητα, από την άποψη ότι οι άνθρωποι έχουν (δυννητικά) υποχρεώσεις προς όλους τους άλλους ανθρώπους στον κόσμο, ασχέτως από υπηκόοτητα, θρησκεία και εθνικότητα κ.ο.κ. ... Ο πολιτικός κοσμοπολιτισμός ... έγκειται στην πίστη ότι θα έπρεπε να υπάρχουν παγκόσμιοι πολιτικοί θεσμοί, και πιθανόν μια παγκόσμια κυβέρνηση.» (Heywood, 2013: 65).

Η οργανωτική αρχή του παγκόσμιου συστήματος

Το παγκόσμιο σύστημα διέπεται από την αρχή της αναρχίας (Hobbes, 1969; Waltz, 1979), από την απουσία δηλαδή μιας ανώτατης αρχής ή κεντρικής κυβέρνησης στο παγκόσμιο σύστημα. Επειδή ακριβώς τα κράτη δεν μπορούν να αναμένουν προστασία από μία ανώτερη αρχή, όπως συμβαίνει στα εθνικά πολιτικά συστήματα, κεντρική θέση στην παγκόσμια πολιτική επέχει η πολιτική της ισχύος (που ορίζεται με όρους σημαντικών πόρων, όπως το μέγεθος των ενόπλων δυνάμεων και το ακαθάριστο εθνικό προϊόν) και της αυτοβοήθειας (κατάσταση στην οποία τα κράτη εξαρτώνται από ίδιου πόρους και ίδιες δυνάμεις για την επιβίωση και την ασφάλειά τους) ως τα μόνα μέσα διασφάλισης της επιβίωσής τους (Guzzini, 1998).

Η αναρχία, ωστόσο, είναι μία γενική έννοια που δεν προεξοφλεί το είδος των διακρατικών σχέσεων. Συγκεκριμένα, αδυνατεί να προσφέρει μια καθολική εξήγηση του διεθνούς συστήματος. Δεδομένης της αναρχίας κάποια κράτη προχωρούν σε συγκρούσεις, ενώ κάποια άλλα όχι. Εναπόκειται δηλαδή στα ίδια τα κράτη πως διαχειρίζονται την αναρχία (Wendt, 1992).

Από τη δεκαετία του 1970, μάλιστα, παρατηρείται ότι οι διακρατικές σχέσεις διαμεσολαβούνται όλο και περισσότερο από την αρχή της αλληλεξάρτησης (Keohane & Nye, 1977), κατάσταση όπου τα κράτη και οι λαοί επηρεάζονται από αποφάσεις που λαμβάνονται αλλού και από άλλους. Προϋποθέτει αμοιβαία επιρροή, ακόμη και σχεδόν ισότιμη σχέση ανάμεσα στα μέρη/κράτη, που συνήθως πηγάζει από την αίσθηση αμοιβαίας ευαισθησίας. Σύμφωνα με αυτή τη θεώρηση, η προσπόριση ισχύος αλλά και η βελτίωση της ευημερίας των κρατών δεν προσκρούει μόνο σε πιθανά αντίθετα συμφέροντα άλλων κρατών, αλλά μπορεί να επιτευχθεί σε συνεργασία με αυτά, γεγονός που δίνει τις χώρες σε καταστάσεις αμοιβαίας εξάρτησης, η έξοδος από την οποία είναι επιζήμια και για τις ίδιες. Σε αυτό το πλαίσιο, η αλληλεξάρτηση συνδέεται συνήθως με την τάση προς συνεργασία και ενοποίηση/ολοκλήρωση στις παγκόσμιες υποθέσεις (Heywood, 2013: 45).

Έτσι, ενώ τους προηγούμενους αιώνες η κύρια μορφή της διεθνούς πολιτικής προσομοιάζε στις εχθρικές και τεταμένες σχέσεις που χαρακτηρίζουν σήμερα τη Βόρειο και τη Νότιο Κορέα, το Ισραήλ και το Ιράν, και την Ινδία και το Πακιστάν, στο παγκόσμιο σύστημα του 21ου αιώνα κυρίαρχη θέση επέχουν υπερεθνικά εγχειρήματα που δομούνται και λειτουργούν στη βάση της αλληλεξάρτησης, όπως η Ευρωπαϊκή Ένωση (Tavares, 2010; Ikenberry, 2001), και στενά αλληλεξαρτημένες σχέσεις, όπως αυτές που χαρακτηρίζουν τις δύο κυριότερες δυνάμεις του πλανήτη, τις ΗΠΑ και την Κίνα (Young, Duckett & Graham, 2010).

Κατανοώντας την έννοια της ισχύος

Στο ίδιο πλαίσιο, έχει διαφοροποιηθεί αισθητά η έννοια της ισχύος. Η ισχύς γίνεται κυρίως αντιληπτή με παραδοσιακούς όρους, με έμφαση στη *σκληρή ισχύ* (hard power) ή ισχύ του εξαναγκασμού που συνίσταται στη χρήση και την απειλή χρήσης βίας, την επιβολή κυρώσεων, την ανταμοιβή και τις δωροδοκίες (Morgenthau, 1948). Βασίζεται στη ρεαλιστική παραδοχή του κράτους και τη σημασία της στρατιωτικής και οικονομικής ισχύος στις παγκόσμιες υποθέσεις. Τούτο είναι εύλογο διότι ο κύριος μοχλός κίνησης και αλλαγής στο παγκόσμιο σύστημα ήταν ο πόλεμος. Σήμερα, όμως, η αντίληψη αυτή είναι όλο και λιγότερο πειστική υπό το φώς σειράς εξελίξεων, όπως η κατάρρευση του διπολικού συστήματος της ψυχροπολεμικής περιόδου, η μεγαλύτερη σημασία που αποδίδεται στα ανθρώπινα δικαιώματα, η αυξανόμενη επιρροή του αναπτυσσόμενου κόσμου, η ανάδυση νέων μορφών περιφερειακής και παγκόσμιας διακυβέρνησης, καθώς και οι προβληματικές απόπειρες των μεγάλων δυνάμεων και ειδικότερα των ΗΠΑ να αντιμετωπίσουν την τρομοκρατία με στρατιωτικά μέσα. Έτσι, και ενώ το φαινόμενο των ένοπλων συγκρούσεων δεν έχει σε καμία περίπτωση τερματιστεί στις μέρες μας, το κόστος ανάληψης τέτοιων ενεργειών σε συνδυασμό με μια λιγότερο πολεμοχαρή αντίληψη έχει αναδείξει εναλλακτικές μορφές ισχύος (Barnett & Duval, 2005).

Πιο συγκεκριμένα, η *ήπια ισχύς* (soft power) οριζόμενη ως η ικανότητα ενός κράτους να επηρεάσει τις προτιμήσεις άλλων κρατών μέσα από την έλξη που ασκούν οι πολιτικές του αξίες και τα επιτεύγματά του, έχει αποκτήσει μεγάλη σημασία. Τον όρο επινόησε ο Nye (2004), υπογραμμίζοντας την ανάγκη των ΗΠΑ να ορίσουν εκ νέου το εθνικό τους συμφέρον υπό το φως της παγκοσμιοποίησης και την επανάσταση στον τομέα της πληροφορικής, αναγνωρίζοντας ότι οι νέες συνθήκες της παγκόσμιας αλληλεξάρτησης καθιστούν πολύ σημαντική την πολυμερή συνεργασία. Η αντίληψη ότι η σκληρή και η ήπια ισχύς είναι και οι δύο κατάλληλες, αλλά συχνά για διαφορετικού τύπου ζητήματα, έχει οδηγήσει στην έννοια της *έξυπνης ισχύος* (smart power) (Wilson, 2008) που συνίσταται στη χρήση διαφορετικών μέσων για την επίτευξη διαφορετικών στόχων.

Σε ένα άλλο επίπεδο, πολλά κράτη και οντότητες ασκούν *δομική ισχύ* (structural power) (Keukeleire & MacNaughtan, 2008), που λειτουργεί μέσα από τις δομές που διαμορφώνουν τα συμφέροντα των δρώντων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η δυνατότητα συν-διαμόρφωσης των πολιτικών και οικονομικών θεσμών άλλων κρατών, με χαρακτηριστικότερο το παράδειγμα της επιρροής της ΕΕ στη διαμόρφωση των πολιτικο-οικονομικών συστημάτων των προς ένταξη κρατών (Φραγκονικολόπουλος & Παναγιώτου, 2007).

Ιδιαίτερης μνείας χρήζει και η *οικονομική ισχύς*. Στις παραδοσιακές αντιλήψεις αυτή γίνεται νοητή ως η βάση της στρατιωτικής ισχύος. Στις νεότερες θεωρήσεις, και ειδικότερα με την επικράτηση του *νεοφιλελεύθερου μοντέλου* οικονομικής οργάνωσης (Strange, 1996), σύμφωνα με το οποίο τα κράτος υποχωρεί και πλήθος οικονομικών αρμοδιοτήτων και εξουσιών μεταφέρονται στην αγορά και σε ιδιωτικούς δρώντες, η οικονομική ισχύς νοείται ως στόχος και όχι ως μέσο. Αντίστοιχα, η οικονομική ισχύς διαχέεται με τη δημιουργία δρώντων που παίζουν σημαντικό ρόλο στη συν-διαμόρφωση της κρατικής πολιτικής.

Η ιδέα της διεθνούς οργάνωσης

Παρά τη σημασία της κρατικής κυριαρχίας, τα κράτη πάντα επεδίωκαν και επιδιώκουν να συνεργαστούν σε τομείς που τα ενδιαφέρουν ή όπου τα συμφέροντά τους φαίνεται να είναι αμοιβαία και συμπληρωματικά. Η ιδέα και πρακτική της διεθνούς οργάνωσης αποτελεί έτσι βασικό συστατικό στοιχείο της παγκόσμιας πολιτικής (Mazower, 2012).

Παραδοσιακά, η συνεργασία και επικοινωνία των κρατών τόσο σε διμερές όσο και σε πολυμερές επίπεδο λάμβανε και συνεχίζει να λαμβάνει χώρα μέσα από το θεσμό της διπλωματίας (διαδικασία επικοινωνίας μεταξύ των κρατών, η οποία επιδιώκει μέσα από την εκπροσώπηση, το διάλογο και τη διαπραγμάτευση να λύσει διαφορές χωρίς προσφυγή στον πόλεμο) (Watson, 1982), η οποία χαρακτηρίζονταν από την επαφή και πολλές φορές τη μυστική διαπραγμάτευση ανάμεσα στους ηγέτες και τους υψηλόβαθμους αξιωματούχους (Στεφανίδης, 1997), διαδικασία που είναι γνωστή ως «παλαιά διπλωματία».

Στη σημερινή εποχή η διπλωματία, ενώ διατηρεί τον παραδοσιακό της ρόλο (White, 2007), διενεργείται και μέσα από τη συνεργασία των κρατών με μη-κρατικούς δρώντες (μη-κυβερνητικές οργανώσεις, υπερεθνικά δίκτυα), καθώς και τη χρήση νέων μέσων (μέσα κοινωνικής δικτύωσης, παγκόσμια δίκτυα ενημέρωσης). Ένας ακόμα πυλώνας αυτής της «νέας διπλωματίας» είναι και η ολοένα και πιο ενεργή και πολύπλευρη συμμετοχή όλων των κρατών με ελάχιστες εξαιρέσεις σε διεθνείς οργανισμούς, με αποτέλεσμα η λήψη αποφάσεων για τα παγκόσμια ζητήματα να λαμβάνει χώρα εντός αυτών των δομών (Riordan, 2002; Heine, 2006). Γνωστή ως πολυμερής διπλωματία ή συνεδριακή διπλωματία, είναι σημαντική

στην εκπόνηση σημαντικών διακηρύξεων, όπως αυτή για τα ανθρώπινα δικαιώματα το 1948, την αποαποικιοποίηση το 1960 και την Τελική Πράξη του Ελσίνκι το 1975. Σήμερα, όπως επισημαίνει ο Ηρακλείδης (2014: 86), η πολυμελής διπλωματία αποτελεί «καθημερινή πραγματικότητα». Ο ΟΗΕ και το Συμβούλιο Ευρώπης, για παράδειγμα, «αποτελούν μόνιμες εν ενεργεία διακρατικές διασκέψεις», με αποτέλεσμα τα κράτη-μέλη να έχουν μόνιμες διπλωματικές αντιπροσωπείες στις έδρες των οργανισμών αυτών.

Για ζητήματα που ενδιαφέρουν τα κράτη είναι σημαντική η δημιουργία κανονιστικών και θεσμικών συνόλων που θα επιτρέπουν την από κοινού αντιμετώπιση ζητημάτων-προβλημάτων. Στη σύγχρονη ιστορία σημαντικό παράδειγμα αυτή της ανάγκης είναι η μετάβαση από τη λογική του Συνεδρίου της Βιέννης σε ένα ευρύτερο δίκτυο παγκόσμιων οργανισμών. Ενώ το συνέδριο της Βιέννης ένωνε τις μεγάλες δυνάμεις της εποχής, με στόχο τη διατήρηση του status quo, η Κοινωνία των Εθνών και ο Οργανισμός των Ηνωμένων Εθνών δημιουργήθηκαν με στόχο να διασφαλίσουν την αυτοδιάθεση των κρατών και να προασπιστούν την ειρήνη μέσα από τη συλλογική ασφάλεια.

Η κίνηση αυτή μετά το τέλος τόσο του πρώτου όσο και του δεύτερου παγκοσμίου πολέμου οδήγησε στη δημιουργία σειράς διεθνών οργανισμών με συγκεκριμένο αντικείμενο και στόχευση, όπως ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας και ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τροφίμων. Σε οικονομικό επίπεδο η πρόσληψη της ανάγκης για νομισματική και δημοσιονομική σταθερότητα, διεθνή ανάπτυξη και απελευθέρωση του διεθνούς εμπορίου ως μέσου τόσο για την ειρήνευση όσο και την παραγωγή πλούτου οδήγησαν για πρώτη φορά στη δημιουργία δομών *παγκόσμιας διακυβέρνησης* (Mazower, 2012).

Η παγκόσμια πολιτική και οικονομική διακυβέρνηση ορίζεται ως η ρύθμιση του συνόλου των ζητημάτων που βρίσκονται εκτός του αποκλειστικού ελέγχου των κρατών και απαιτούν διεθνή συνεργασία. Δεν προϋποθέτει μια κεντρική παγκόσμια εξουσία, αλλά στο υπάρχον πλαίσιο αναφέρεται σε ένα σύνολο αλληλένδετων αλλά διακριτών δρώντων που εμπλέκονται στην επίλυση των παγκόσμιων προβλημάτων. Περιλαμβάνει τη δραστηριότητα των κρατών αλλά και των διακυβερνητικών οργανισμών και των μη-κυβερνητικών και μη-κρατικών δρώντων. Ο συνδυασμός όλων αυτών των δρώντων δημιουργεί ένα σύστημα σχέσεων που χαρακτηρίζονται από μια διαδικασία διαπραγμάτευσης, σύγκρουσης και συνεργασίας, η οποία ενθαρρύνει την υιοθέτηση κοινών μεθόδων και κοινών στόχων στην αντιμετώπιση κρίσιμων και πιεστικών παγκόσμιων ζητημάτων που τα κράτη μεμονωμένα δεν μπορούν να αντιμετωπίσουν (Held & McCrew, 2003; Kaldor, 2003).

Πρέπει να σημειωθεί ότι η παγκόσμια διακυβέρνηση πλαισιώνεται και πραγματοποιείται από μια σειρά περιφερειακών (για παράδειγμα, NATO-Βορειοατλαντικό Σύμφωνο, ΟΑΣΕ-Οργανισμός για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη, ΕΕ-Ευρωπαϊκή Ένωση και ASEAN-Ένωση των Χωρών της Νοτιοανατολικής Ασίας) και διεθνών οργανισμών, των *διεθνών καθεστώτων*, που ορίζονται ως θεσμοί που χαρακτηρίζονται από ένα σύνολο αρχών, νορμών, κανόνων και διαδικασιών λήψης αποφάσεων γύρω από τις οποίες συγκλίνουν οι προσδοκίες των δρώντων σε συγκεκριμένα ζητήματα και τομείς πολιτικής (Krasner, 1982). Τα διεθνή αυτά καθεστώτα διέπουν τις αλληλεπιδράσεις διάφορων κρατικών, διακυβερνητικών, μη-κυβερνητικών και μη-κρατικών δρώντων σε σχεδόν όλα τα θεματικά πεδία της παγκόσμιας πολιτικής (Willets, 2013).

Από την παραδοσιακή στην ανθρώπινη ασφάλεια

Παράλληλα, ενώ παραδοσιακά η κρατική πολιτική γινόταν αντιληπτή μέσα από το πρίσμα της *κρατικής ασφάλειας* (state security) (Gilpin, 1983), δηλαδή της προστασίας της εδαφικής ακεραιότητας του κράτους και των πολιτών του από εχθρικές ενέργειες σε ένα παγκόσμιο σύστημα που διεπόταν κυρίως από τη λογική της αναρχίας, σήμερα κατανοείται μέσα από τη θεώρηση της *ανθρώπινης ασφάλειας* (human security) (Buzan, Wæver, & De Wilde, 1998). Σύμφωνα με αυτή, στόχος του κράτους είναι η προστασία των πολιτών του από πλήθος απειλών που δεν συγκαταλέγονται στα παραδοσιακά ζητήματα, όπως η κλιματική αλλαγή, η μετανάστευση, η τρομοκρατία, η υπανάπτυξη, τα ανθρώπινα δικαιώματα και η ανάπτυξη όπλων μαζικής καταστροφής (Burgess & Taylor, 2004, Beebe & Kaldor, 2010). Όπως επισημαίνει ο Acharya (2013: 663), η έννοια της ανθρώπινης ασφάλειας, επηρεαζόμενη από τη συζήτηση για την ανθρώπινη ανάπτυξη, την αύξηση των συγκρούσεων εντός των κρατών, τον αντίκτυπο της παγκοσμιοποίησης στην εξάπλωση διεθνικών απειλών (για παράδειγμα, τρομοκρατία) και την έμφαση στα ανθρώπινα δικαιώματα, αντιπροσωπεύει τόσο μια κάθετη όσο και μια οριζόντια επέκταση της παραδοσιακής έννοιας της εθνικής ασφάλειας, που

διακρίνεται από (α) την έμφαση που δίνει στο άτομο ως αντικείμενο αναφοράς της ασφάλειας, (β) την πολυδιάστατη φύση της και (γ) το οικουμενικό ή παγκόσμια φάσμα της.

Ειδικότερα, στη βάση της ανάδειξης πολλών εθνικών και παγκόσμιων ζητημάτων έχουν κάνει την εμφάνισή τους πλήθος νέων δρώντων με στόχο την αντιμετώπισή τους. Πριν από τον 20^ο αιώνα η διεθνής πολιτική χαρακτηριζόταν από μια συνεχή προσφυγή στη σύγκρουση και την προσπάθεια επέκτασης εδαφικών κτήσεων, απόκτησης ζωτικού χώρου και σφαιρών επιρροής, καθώς και τη σφυρηλάτηση ισχυρών συμμαχιών για την πρόληψη και τη διαχείριση των συγκρούσεων. Στη βάση αυτής της λογικής, η διεθνής πολιτική είχε να κάνει μόνο με τη διατήρηση της ειρήνης και της εδαφικής ακεραιότητας. Σε αυτό το σημείο, διαφέρει ριζικά από τη σημερινή εποχή, όπου ενώ τα παραδοσιακά ζητήματα ασφαλείας παραμένουν (βλ. ελληνοτουρκική διένεξη, συγκρουσιακές σχέσεις Ινδίας-Πακιστάν και Ουκρανίας-Ρωσίας), η πολιτική των μεγάλων δυνάμεων και των διεθνών οργανισμών πλαισιώνεται από, και ασχολείται με, πολλά άλλα ζητήματα.

Επιπρόσθετα, σε κάποιες περιοχές του κόσμου, τα παραδοσιακά ζητήματα δεν επέχουν μεγάλης σημασίας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν η Ευρωπαϊκή Ένωση και η Βόρειος Αμερική, όπου για τα κράτη αυτά η προσφυγή στη βία απουσιάζει εντελώς από την ατζέντα των διακρατικών τους σχέσεων. Επιπρόσθετα, η επίπονη πορεία - ειδικότερα μετά το 1945 - *εκδημοκρατισμού* (Gill, 2000) στο δυτικό κόσμο, έχει επιφέρει και σημαντικές αλλαγές στη σχέση κυβερνώντων-κυβερνωμένων. Ενώ και μέχρι το 19^ο αιώνα η σχέση αυτή ήταν μονόδρομη, με το πέρας των δύο παγκοσμίων πολέμων η ισχύς των πολιτών απέναντι στις κυβερνήσεις τους αυξήθηκε με αποτέλεσμα οι κυβερνήσεις να στρέφονται ολοένα και περισσότερο στην αντιμετώπιση των οικονομικών και κοινωνικών τους προβλημάτων (πληθωρισμός, ανεργία, περιθωριοποίηση, αποκλεισμός και κοινωνική δικαιοσύνη).

Μάλιστα, την τελευταία δεκαετία, ενώ ο κόσμος είναι αντιμέτωπος με πλήθος παραδοσιακών ζητημάτων ασφαλείας (δυσεπίλυτες και αιματηρές συγκρούσεις σε Μέση Ανατολή, αυξημένη ένταση στις σχέσεις Ρωσίας-Δύσης, αστάθεια, αντιπαλότητα και νέες γεωπολιτικές προτεραιότητες στο υποσύστημα του Ειρηνικού), το κύριο ζήτημα στην παγκόσμια πολιτική είναι η επιτυχής αντιμετώπιση της οικονομικής κρίσης τόσο στις ΗΠΑ όσο και στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Το ζήτημα αυτό δεν επισύρει τόσο τον κίνδυνο έκρηξης μιας νέας διακρατικής σύγκρουσης, απειλεί, ωστόσο, τα θεμέλια των δυτικών κοινωνιών με αποτέλεσμα να έχει ανέλθει ψηλά στην ατζέντα τους (Krugman, 2012; Patomäki, 2013).

Η επίδραση της παγκοσμιοποίησης στις διεθνείς σχέσεις

Η παγκόσμια πολιτική έχει μετατοπιστεί από την *κρατο-κεντρική λογική* στη λογική της *πολλαπλής αλληλεξάρτησης* και *δικτύωσης* (networking). Σύμφωνα με την κρατο-κεντρική λογική, η παγκόσμια πολιτική είναι αποτέλεσμα της αλληλεπίδρασης των κρατών. Από την άλλη πλευρά, η λογική της *πολλαπλής αλληλεξάρτησης* και *δικτύωσης* δίνει έμφαση στον τρόπο με τον οποίο συσχετίζονται πολλαπλοί, κρατικοί και μη κρατικοί, δρώντες προκειμένου να επιτύχουν τους επιμέρους στόχους τους (Burton, 1972). Η λογική αυτή είναι αποτέλεσμα της παγκόσμιας διασυνδεσιμότητας και αλληλεξάρτησης, γνωστή και ως η διαδικασία *παγκοσμιοποίησης*, που μέσα από την τεχνολογική πρόοδο και τη δημιουργία ενός περισσότερο ή λιγότερο ενιαίου οικονομικού χώρου, συμπιέζει και ξεπερνά το χώρο και το χρόνο, και καθιστά τη διάκριση ανάμεσα στο εγχώριο και στο εξωτερικό πολύ δυσκολότερη. Συνίσταται στη δημιουργία ενός περίπλοκου δικτύου διασύνδεσης, με βάση το οποίο τη ζωή μας διαμορφώνουν ολοένα και περισσότερο γεγονότα που συντελούνται, καθώς και αποφάσεις που λαμβάνονται, μακριά από εμάς (Scholte, 2005).

Ειδικότερα, τα κράτη παρέμεναν μέχρι και τα τέλη του δευτέρου παγκοσμίου πολέμου περισσότερο ή λιγότερο διακριτές μονάδες. Τούτο συνέβαινε επειδή σε οικονομικό επίπεδο τα κράτη έλεγχαν τις κεφαλαιακές ροές και διατηρούσαν τους δασμούς και τις ποσοτώσεις ως εργαλεία προστασίας της εγχώριας οικονομίας τους. Σε κοινωνικό επίπεδο, τα κράτη αποφάσιζαν αποκλειστικά για ζητήματα πρόνοιας και δημόσιων δαπανών.

Ωστόσο, με την ίδρυση πλήθους περιφερειακών και διεθνών οργανισμών και την προσχώρηση των περισσότερων κρατών σε αυτούς, τα κράτη απώλεσαν τον αποκλειστικό έλεγχο επί των ζητημάτων αυτών. Σε συνδυασμό με την τεχνολογική πρόοδο των μεταπολεμικών δεκαετιών (ραγδαία εκβιομηχάνιση, βελτίωση των μέσων μεταφοράς και ψηφιοποίηση), αναπτύχθηκε η δυνατότητα αυξημένης επικοινωνίας και διασύνδεσης ανάμεσα σε διαφορετικά μέρη και πληθυσμούς του κόσμου.

Ταυτόχρονα, η υιοθέτηση και επικράτηση της λογικής της αγοράς ήρε τους περιορισμούς στην οικονομική δραστηριότητα και τη διακίνηση κεφαλαίου, διαμορφώνοντας έναν «επίπεδο κόσμο» (Friedman, 2005), με αποτέλεσμα το σημερινό παγκόσμιο σύστημα να χαρακτηρίζεται από την πολλαπλή ροή αγαθών,

κεφαλαίων και πληροφοριών σε ένα ολοένα και λιγότερο ιεραρχικό σύστημα. Τούτο δεν σημαίνει ότι τα κράτη δεν παραμένουν σε αρκετές περιπτώσεις οι πιο σημαντικοί δρώντες, αλλά ότι πλέον πρέπει να συζητούν και να συνδιαλέγονται με ολοένα και περισσότερους δρώντες (πολυεθνικές επιχειρήσεις, μη-κυβερνητικές οργανώσεις, κοινωνικά κινήματα) σε μια ολοένα και λιγότερο άνιση σχέση (Heywood, 2013: 33-71, McGrew, 2013:24-44).

Τα νέα αυτά δεδομένα έχουν επηρεάσει αποφασιστικά την παραδοσιακή διάκριση εγχώριας και εξωτερικής πολιτικής. Συγκεκριμένα, ελαχιστοποιούν τη σημασία που είχαν τα σύνορα και κάθε είδους φραγμοί, διευκολύνοντας και επιτρέποντας την αλληλεπίδραση μεταξύ εγχώριων και εξωτερικών δρώντων και ζητημάτων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα της οικονομικής αλληλεξάρτησης αποτελεί η χρηματοπιστωτική κρίση του 2008 (Reinhart & Rogoff, 2009), η οποία μεταδόθηκε από τις ΗΠΑ στις ευρωπαϊκές οικονομίες, γεγονός που ανέδειξε ευρύτερες δομικές ανισότητες και δημιούργησε υπαρκτό ζήτημα για την ευρωζώνη και την Ευρωπαϊκή Ένωση (Tsoukalis, 2014; Hall, 2012; Lane, 2012; Moravcsik, 2012). Στην περίπτωση της Ελλάδας, η παρατεταμένη ύφεση και λιτότητα ανέδειξε πολλαπλά ζητήματα στρατηγικής και γεωπολιτικής τοποθέτησης της χώρας εντός ή εκτός της Ευρώπης και της Δύσης, συζητήσεις που παρέμεναν λανθάνουσες για δεκαετίες (Featherstone, 2011).

Επίσης, κλασικά ζητήματα παραδοσιακής πολιτικής επιφέρουν πολλαπλές, αλυσιδωτές συνέπειες. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο εμφύλιος πόλεμος στη Συρία, καθώς δεν αποτελεί μόνο ένα δυσεπίλυτο πρόβλημα για τις μεγάλες δυνάμεις που διαφωνούν ως προς τον τρόπο επίλυσής του, αλλά έχει οδηγήσει και σε όξυνση της μετανάστευσης στη Μεσόγειο και σε ανθρωπιστικές κρίσεις, που αμφισβητούν όχι μόνο την πολυπολιμιτικότητα της ΕΕ, αλλά αυξάνουν και τις ριζοσπαστικές και ακραίες ευρωσκεπτικιστικές αντιδράσεις των πολιτών της (De Vries & Edwards, 2009).

Τέτοια γεγονότα όχι μόνο είναι ενδεικτικά της αυξανόμενης πολυπλοκότητας της παγκόσμιας οικονομικής και πολιτικής ζωής, αλλά και της αδυναμίας των κρατών και των πολιτών τους να ελέγξουν προβλήματα που προκύπτουν σε μακρινές περιοχές του κόσμου (Held & McGrew, 2007). Αυτό, πρώτον, αυξάνει τη σημασία του επιχειρήματος ότι ζούμε σε «ρευστές κοινωνίες» όπου τα πάντα αλλάζουν συνεχώς με αποτέλεσμα να υπάρχει αύξηση της αβεβαιότητας και της ανασφάλειας (Bauman, 2007). Σύμφωνα με τον Beck (2009; 1992), στις σημερινές «κοινωνίες του ρίσκου» η σύγκρουση δεν περιστρέφεται γύρω από τη διανομή των αγαθών και των υπηρεσιών που προσφέρονταν από το κράτος, αλλά από τη διανομή αρνητικών εννοιών όπως το ρίσκο, η απειλή και τα προβλήματα. Τα αρνητικά αυτά δεν αποτελούν φυσικές καταστροφές, αλλά κινδύνους κατασκευασμένους από τους ανθρώπους, όπως η ρύπανση του περιβάλλοντος, τα βιομηχανικά απόβλητα, η εξάντληση των φυσικών πόρων και η νόσος των «τρελών αγελάδων». Δεύτερον, καταδεικνύει και ότι τα κράτη και οι πολίτες συμμετέχουν σε έναν «απο-εδαφοκοποιημένο» κόσμο. Όπως επισημαίνουν οι Baylis, Smith & Owen (2013: 773) τούτο «σημαίνει ότι η εδαφική βάση της πολιτικής έχει απωλέσει τη σημασία της, καθιστώντας πιο δύσκολο τον εντοπισμό της πηγής και της αλυσίδας των προβλημάτων. Πρόκειται για μια διαδικασία κατά την οποία η οργάνωση πολιτικών, οικονομικών και κοινωνικών δραστηριοτήτων περιορίζεται ολοένα και λιγότερο από τη γεωγραφική απόσταση και από εθνικά εδαφικά όρια. Επιταχύνεται από την τεχνολογική επανάσταση και αναφέρεται στη μείωση της επίδρασης που ασκούν οι τόποι, οι αποστάσεις και τα σύνορα στον τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι ταυτίζονται συλλογικά ή επιδιώκουν πολιτική αναγνώριση».

Αυτό διευκολύνει την ανάδυση και ανάπτυξη νέων από-εδαφοκοποιημένων δικτύων και δρώντων στην παγκόσμια πολιτική. Οι πολυεθνικές επιχειρήσεις (Pitelis & Sugden, 2000), οι μη-κυβερνητικοί οργανισμοί (Willets, 2010), η παγκόσμια κοινωνία των πολιτών (Edwards & Gaventa, 2001) και μια πλειάδα άλλων μη-κρατικών οργανώσεων, όπως οι τρομοκρατικές οργανώσεις (Sageman, 2008), ασκούν επιρροή. Με «διαφορετικούς τρόπους και σε διαφορετικό βαθμό ομάδες και οργανώσεις που ποικίλουν από την Αλ Κάιντα, το Κίνημα κατά του Καπιταλισμού, την Greenpeace ως τη Google, τη General Motors και το Βατικανό συνεισφέρουν στη διαμόρφωση της παγκόσμιας πολιτικής.» (Heywood, 2013:39).

Εξωτερική πολιτική στον 21^ο αιώνα

Αυτό δεν σημαίνει ότι η διαμόρφωση της εξωτερικής πολιτικής (Smith, Hadfield & Dune, 2008) έχει χάσει το ρόλο της και τη σημασία της στην προστασία του εθνικού συμφέροντος. Παραδοσιακά, η εξωτερική πολιτική γινόταν αντιληπτή ως μια συνεκτική διαδικασία που σε πρώτο επίπεδο στόχευε στη διατήρηση και διασφάλιση της εδαφικής ακεραιότητας ενός κράτους, και σε δεύτερο στην προσπόριση μεγαλύτερης εθνικής ισχύος σε στρατιωτικό, διπλωματικό και οικονομικό επίπεδο (Hill, 2003).

Όπως επισημαίνει ο Heywood (2013:233), «το εθνικό συμφέρον αναφέρεται στους στόχους και τις προτιμήσεις της εξωτερικής πολιτικής που θα επιφέρουν οφέλη στην κοινωνία ως σύνολο (το ισοδύναμο του «δημόσιου συμφέροντος» στον τομέα της εξωτερικής πολιτικής). Η έννοια είναι συχνά ασαφής και αμφιλεγόμενη. Χρησιμοποιείται περισσότερο από τους ρεαλιστές, σύμφωνα με τους οποίους καθορίζεται από τις συστημικές συνέπειες που απορρέουν από τη διεθνή αναρχία και συνδέεται στενά με την εθνική ασφάλεια, την επιβίωση και την επιδίωξη απόκτησης ισχύος. Σύμφωνα με τους αναλυτές που εστιάζουν στον τρόπο λήψης αποφάσεων εξωτερικής πολιτικής, το εθνικό συμφέρον αναφέρεται στις στρατηγικές και τους στόχους που θέτουν οι αρμόδιοι πολιτικοί για τη διεξαγωγή της εξωτερικής πολιτικής, αν και κάτι τέτοιο μπορεί να αποτελεί απλά ρητορική. Εναλλακτικά, μπορεί να αναφέρεται στους στόχους εξωτερικής πολιτικής που υιοθετούνται μέσα από μία δημοκρατική διαδικασία».

Σήμερα, ωστόσο, το εθνικό συμφέρον έχει μία πολύ ευρύτερη στόχευση. Ακριβώς δεδομένου ότι μεγάλο μέρος του κόσμου έχει θεσμοθετήσει μορφές συνεργασίας που καθιστούν το ενδεχόμενο μίας πολεμικής σύρραξης εξαιρετικά απόμακρο, αν όχι απίθανο, η έμφαση αποδίδεται σε μία ευρύτερη γκάμα ζητημάτων που δεν επέχουν στενό εθνικό περιεχόμενο. Η εξωτερική πολιτική, για πολλά και κυρίως για τα πλέον ανεπτυγμένα κράτη του πλανήτη, στρέφεται πλέον στην αντιμετώπιση παγκόσμιων, υπερεθνικών ζητημάτων. Η αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής αποτελεί το πιο χαρακτηριστικό ζήτημα που εκφεύγει της παραδοσιακής αντιμετώπισης. Αποτελεί ένα φύσει παγκόσμιο ζήτημα, που δεν θέτει τα κράτη το ένα ενάντια στο άλλο, αλλά το σύνολο των κρατών απέναντι σε μία οικουμενική απειλή.

Έτσι, και υπό το φώς της αυξανόμενης αλληλεξάρτησης, των παγκόσμιων προβλημάτων, της παγκόσμιας διακυβέρνησης και την ανάδυση νέων μη-κυβερνητικών και μη κρατικών δρώντων, η χρήση του όρου «εξωτερικές σχέσεις» είναι πιο κατάλληλη από τον όρο «εξωτερική πολιτική» να περιγράψει τις σύνθετες και περίπλοκες σχέσεις που αναπτύσσονται μεταξύ των κρατών, των διεθνών οργανισμών και των μη-κρατικών δρώντων. Σε κάθε περίπτωση, η εξωτερική πολιτική δεν περιορίζεται μόνο στις πράξεις και δράσεις των διπλωματών και των υπουργείων εξωτερικών (Τσαρδανίδης, 2006: 35-53).

Εξ ου και η σκληρή ισχύς, η εμμονή στην εθνική κυριαρχία κλπ. είναι παντελώς ακατάλληλα για τη διαμόρφωση μίας σχετικής εξωτερικής πολιτικής. Η ασφάλεια και η ευημερία των κρατών, πλέον, περνά μέσα από την παροχή παγκόσμιων δημόσιων αγαθών (global public goods), όπως, για παράδειγμα, η διατήρηση των οικοσυστημάτων και του περιβάλλοντος και η παγκόσμια ειρήνη και ανάπτυξη, και προαπαιτεί τη συνεργασία στη βάση όχι μιας εθνικής αλλά μίας παγκόσμιας συνείδησης (Beck, 2003). Τα παγκόσμια αγαθά, όπως είναι τα ανθρώπινα δικαιώματα, το περιβάλλον, η ισότιμη και βιώσιμη ανάπτυξη και η ειρήνη, δεν είναι αποκλειστική ιδιοκτησία κανενός. Είναι οικουμενικά και επηρεάζουν έναν τεράστιο αριθμό κρατών, ανθρώπων, τις σημερινές αλλά και τις μελλοντικές γενιές. Καθοριστικό στοιχείο αυτής της πραγματικότητας είναι ότι τα κράτη μεμονωμένα δεν μπορούν να χειριστούν τα παγκόσμια δημόσια αγαθά και ότι είναι αναγκαία η συλλογική και πολυμερής δράση. Υπάρχει η προσδοκία στα κράτη αλλά και το ευρύ κοινό ότι τα παγκόσμια δημόσια αγαθά, ακριβώς επειδή μας αφορούν και μας επηρεάζουν όλους, θα έπρεπε να εξασφαλίζονται μέσα από συμμετοχικές και δίκαιες διαδικασίες (Gardiner & Le Goulven, 2002; Kaul, Conceicao, Le Goulven & Mendoza, 2003).

Σε αυτό το πλαίσιο, η αυξητική σύμπραξη και συνεργασία των κρατών δομείται ολοένα και περισσότερο στη βάση της νομιμοποίησης (legitimization) (Beardsworth, 2008). Πιο συγκεκριμένα, τα κράτη πρέπει να λειτουργούν ως υπεύθυνοι δρώντες, δεδομένου ότι οι πράξεις τους έχουν αντίκτυπο πολύ πέρα από τα σύνορά τους και επηρεάζουν τις τύχες εκατομμυρίων ανθρώπων που βρίσκονται πολύ μακριά από τα εθνικά κέντρα λήψης αποφάσεων (Held, 2013). Η ανάγκη αυξημένης λογοδοσίας (accountability) ακριβώς για τέτοια ζητήματα έχει ανέλθει στην ατζέντα της παγκόσμιας πολιτικής, παρά την επίμονη προσπάθεια των περισσότερων κρατών να την αποφύγουν. Είναι απαραίτητο να προσπαθήσουν να γεφυρώσουν το χάσμα μεταξύ της πραγματικότητας και του τρόπου που οι κρίσεις γίνονται αντιληπτές, οφείλουν δηλαδή να συμβάλλουν στη γενική ανάλυση και κατανόηση των ζητημάτων που καλούνται να προσδιορίσουν και να επιλύσουν. Για να είναι νομιμοποιημένες οι πράξεις τους πρέπει (α) τα κράτη στο εσωτερικό τους να σέβονται βασικές ανθρώπινες αξίες, (β) τα κράτη σε διεθνές επίπεδο να σέβονται και να τηρούν τις συμφωνίες και να συμμετέχουν ενεργά και αποτελεσματικά προς αντιμετώπιση των παγκοσμίων προβλημάτων, (γ) τα άτομα σε διεθνικό επίπεδο θα πρέπει να έχουν αναγνωρίσιμα πολιτικά και οικονομικά δικαιώματα και (δ) οι αποφάσεις να λαμβάνονται στο κατάλληλο επίπεδο και να επιτρέπουν τη συμμετοχή όσων επηρεάζονται από αυτές (Φραγκονικολόπουλος & Προέδρου, 2010: 213-214, 93-165).

Κατανοώντας τη λογική δράσης της εξωτερικής πολιτικής

Η μετάλλαξη των δομών του παγκόσμιου πολιτικού και οικονομικού συστήματος και η διαφοροποιημένη φύση των απειλών που αντιμετωπίζουν τα κράτη στον 21^ο αιώνα έχουν οδηγήσει και σε μία πολύ πιο πολυσύνθετη λογική πίσω από την κατανόηση των παγκόσμιων προβλημάτων και τη χάραξη επιμέρους πολιτικών. Διαχρονικά, στο άναρχο διεθνές σύστημα, η εξωτερική πολιτική διεπόταν από τη λογική των συνεπειών (logic of consequences). Ως ορθολογικοί δρώντες (rational actors), τα κράτη «ζυγίζουν» τις επιλογές τους, προχωρούν στη διαμόρφωση εναλλακτικών σεναρίων, επιχειρούν να προβλέψουν την αντίδραση των άλλων κρατών και προχωρούν στις κινήσεις που θεωρούν ότι θα αποφέρουν τα βέλτιστα αποτελέσματα.

Αυτή η λογική συνεχίζει να κυριαρχεί στο παγκόσμιο σύστημα. Πλέον, όμως, πλαισιώνεται και από δύο διαφορετικές λογικές που, περισσότερο από κάθε άλλη φορά στο παρελθόν, καθοδηγούν τη σκέψη και τη δράση των παγκόσμιων δρώντων (Barnett, 2013). Η λογική της καταλληλότητας (logic of appropriateness) καταδεικνύει τη δυναμική μίας πιο ηθικής και κανονιστικής πολιτικής στη βάση του δέοντος (March & Olsen, 2004).

Αν και πολλοί θα διαφωνήσουν με το βαθμό στον οποίο τα κράτη λειτουργούν σε αυτή τη βάση, αρκετές κρατικές πολιτικές δεν μπορούν να αναλυθούν μόνο μέσα από τη λογική των συνεπειών. Το ευρωπαϊκό εγχείρημα υπερεθνικής ολοκλήρωσης, για παράδειγμα, μπορεί να αναλυθεί καλύτερα ως αποτέλεσμα και των δύο αυτών λογικών. Οι ευρωπαϊκές ελίτ μεταπολεμικά θεώρησαν και πιο συμφέρον και αποτελεσματικό, αλλά και πιο ορθό, να οργανώσουν μία υπερεθνική πολιτεία που θα αντιστέκεται στις παγίδες του εθνικισμού (Mazower, 1998; Heater, 1992; Milward, 1992). Μετά τη φρίκη του δευτέρου παγκοσμίου πολέμου, η ανάγκη για την εδραίωση της ειρήνης αποτέλεσε τον πρωταρχικό λόγο για τη συνεργασία στην Ευρώπη. Η ευρωπαϊκή ενότητα ήταν ένας τρόπος για να υπερβούν τα κράτη της ηπείρου το σύστημα ισορροπίας δυνάμεων και τη λογική που παρήγαγε το δίλημμα ασφαλείας, σύμφωνα με τον οποίο η ενίσχυση της αμυντικής ασφάλειας ενός κράτους γίνεται αντιληπτή ως δυνάμει επιθετική κίνηση από τις άλλες (Morgenthau, 1948).

Σημαντικό ήταν και το κίνητρο της οικονομικής ανάπτυξης με την εξάλειψη των εμποδίων στο εμπόριο που θα διασφάλιζε όχι μόνο την ειρήνη και την ευημερία, αλλά θα διευκόλυνε και τη δυνατότητα των ευρωπαϊκών κρατών να αντιμετωπίσουν πολύπλοκα προβλήματα.

Επίσης, μία σειρά από διεθνικοί δρώντες, όπως ο Ερυθρός Σταυρός, η Greenpeace κλπ. συστάθηκαν ακριβώς για να υπηρετήσουν τα ιδανικά συγκεκριμένων ανθρώπων και ομάδων, αν και πολλοί σήμερα θα διατύπωναν την κατηγορία ότι η καθημερινή τους δράση κατευθύνεται και από τη λογική των συνεπειών. Ο ρόλος αυτών των δρώντων είναι σημαντικός σε δύο επίπεδα, τόσο στο επίπεδο της διαλεκτικής, που αναφέρεται στη διαμόρφωση της ατζέντας, την πρόταξη επιχειρημάτων και την ιεράρχηση των ζητημάτων, όσο σε κανονιστικό επίπεδο. Αναφορικά με το πρώτο επίπεδο, μέσα από την οργάνωση εκδηλώσεων, την πρόσβαση στα μέσα μαζικής ενημέρωσης και την καταδίκη των κυρίαρχων αναλυτικών δομών, και έχοντας ηθική εξουσία, διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της ατζέντας της παγκόσμιας διακυβέρνησης και επηρεάζουν τον τρόπο με τον οποίο οι συμμετέχοντες στα διάφορα παγκόσμια φόρα συνέρχονται σε αυτά, με ποιες απόψεις και προτάσεις. Στο κανονιστικό επίπεδο, διαδραματίζουν καταλυτικό ρόλο με την προβολή και θέσπιση αρχών και προτύπων, ειδικά σε περιοχές δράσης στις οποίες κανονιστικά και αξιακά πρότυπα δεν έχουν ακόμη καθιερωθεί. Με αυτό τον τρόπο, ουσιαστικά παράγουν δράση την οποία τα κράτη και οι υπόλοιποι δρώντες καλούνται να ακολουθήσουν (Arts, 2003).

Τέλος, τα σημερινά ζητήματα είναι εξαιρετικά περίπλοκα. Ο τρόπος πρόσληψής τους είναι καθοριστικής σημασίας για την πλήρη κατανόησή τους και τη χάραξη μίας κατάλληλης πολιτικής. Σε αυτό το πλαίσιο, η λογική της διαβούλευσης (logic of arguing) (Risse, 2000) έχει καταστεί πολύ σημαντική. Ζητήματα όπως η καταπολέμηση της κλιματικής αλλαγής, η μη διάδοση των πυρηνικών, αναπτυξιακές πολιτικές στον αναπτυσσόμενο κόσμο κλπ. απαιτούν τη διαβούλευση πλήθους δρώντων. Κάποια από αυτά, μάλιστα, όπως θα εξετάσουμε στο κεφάλαιο οκτώ, όπως η ανάγκη αποναρκοθέτησης, η τρύπα του όζοντος και η αύξηση της παγκόσμιας θερμοκρασίας κατέστησαν παγκόσμια ζητήματα ακριβώς μέσα από τη διαδικασία κατάθεσης αντίστοιχων εκθέσεων/προτάσεων από επιστημονικές κοινότητες/μη κυβερνητικούς οργανισμούς που έγιναν δεκτές από πολλά κράτη και διεθνείς οργανισμούς.

Συμπεράσματα

Όπως προκύπτει από τα παραπάνω, η σημερινή παγκόσμια πολιτική σκηνή είναι εμφανώς διαφοροποιημένη και πολύ πιο περίπλοκη σε σχέση με τις διεθνείς σχέσεις του 19^{ου} και των αρχών του 20^{ου} αιώνα. Η πύκνωση της πλανητικής πολιτικής, η έμφαση τόσο σε παλαιού όσο και σε νέου τύπου παγκόσμια προβλήματα, η μετάβαση από την κρατο-κεντρική στην παγκόσμια πολιτική και από την παραδοσιακή στην ανθρώπινη ασφάλεια, η διαφοροποιημένη έννοια της ισχύος και ο τρόπος πρόσληψης και εκτέλεσης της εξωτερικής πολιτικής, καθώς και οι διαφορετικές λογικές που διέπουν τα συστήματα λήψης αποφάσεων, καθιστούν αναγκαία μια συνθετική ανάλυση των θεωρητικών προσεγγίσεων του επιστημονικού πεδίου της παγκόσμιας πολιτικής. Στο ζήτημα αυτό εστιάζει το επόμενο κεφάλαιο.

Βιβλιογραφικές Αναφορές

- Acharya, A. (2013). «Ανθρώπινη Ασφάλεια». Στο J. Baylis, S. Smith & P. Owen (eds), *Η Παγκοσμιοποίηση της Διεθνούς Πολιτικής: Μια Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις*. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.
- Arts, B. (2003). "Non-State Actors in Global Governance: A Power Analysis". Εισήγηση στο ECPR Joint Sessions, Edinburgh.
- Barnett, M. (2013). «Κοινωνικός Κονστρουκτιβισμός». Στο J. Baylis, S. Smith & P. Owen (eds), *Η Παγκοσμιοποίηση της Διεθνούς Πολιτικής: Μια Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις*. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.
- Barnett, M. & Duval, R. (eds). (2005). *Power in Global Governance*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bauman, Z. (2007). *Liquid Times: Living in an Age of Uncertainty*. Cambridge: Polity Press.
- Baylis, J., Smith S. & Owens, P. (2013). *Η Παγκοσμιοποίηση της Διεθνούς Πολιτικής: Μια Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις*. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.
- Beardsworth, R. (2008). "Cosmopolitanism and Realism: Towards a Theoretical Convergence?". *Millennium-Journal of International Studies*, 37:1, 69-96.
- Beck, U. (2007). *World at Risk*. Cambridge: Polity Press.
- Beck, U. (2003). "The Analysis of Global Inequality: From National to Cosmopolitan Perspective". Στο Anheier, H., Glasius, M., & Kaldor, M. (eds), *Global Civil Society 2003*. Oxford: Oxford University Press.
- Beck, U. (1992). *Risk society: Towards a New Modernity*. Sage.
- Beebe, S. & Kaldor, M. (2010). *The Ultimate Weapon is No Weapon: Human Security and the New Rules of War and Peace*. New York: Public Affairs.
- Burgess, P. & Taylor, O. (2004). "What is Human Security?". *Security Dialogue*, 35:4, 345-387.
- Burton, J. (1972). *World Society*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Buzan, B., Wæver, O., & De Wilde, J. (1998). *Security: A New Framework for Analysis*. Lynne Rienner Publishers.
- De Vries, C. E., & Edwards, E. (2009). "Taking Europe to Its Extremes: Extremist Parties and Public Euroscepticism." *Party Politics*, 15:1, 5-28.
- Donne, T. & Wheeler, N. (1999). *Human Rights in Global Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Edwards, M. & Gaventa, J. (2001). *Global Citizen Action: Lessons and Challenges*. Boulder: Lynne Reiner.
- Featherstone, K. (2011). "The JCMS Annual Lecture: The Greek Sovereign Debt Crisis and EMU: A Failing State in a Skewed Regime". *Journal of Common Market Studies*, 49:1, 193-217.
- Friedman, T. (2005). *The World is Fat: A Brief History of the Twenty-First Century*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Gardiner, R. & Le Goulven, K. (2002). *Sustaining our Global Public Goods*. Johannesburg: Heinrich Boll Foundation.
- Gill, G. (2000). *The Dynamics of Democratisation. Elites, Civil Society and the Transition Process*. Basingstoke: Macmillan Press.
- Gilpin, R. (1983). *War and Change in World Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Guzzini, S. (1998). *Realism in International Relations and the International Political Economy*. London: Routledge.
- Hall, P. (2012). "The Economics and Politics of the Euro Crisis". *German Politics*, 21:4, 355-371.
- Heater, D. (1992). *The Idea of European Unity*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Heine, J. (2006). "On the Manner of Practising the New Diplomacy". *CIGI Working Paper No. 11*.
- Held, D. (2013). *Global Covenant: The Social Democratic Alternative to the Washington Consensus*. John Wiley & Sons.
- Held, D. & McGrew, A. (2007). *Globalization/Anti-Globalization*. Cambridge: Polity Press.
- Held, D. & McGrew, A. (eds) (2003). *Governing Globalization: Power, Authority and Global Governance*. Cambridge: Polity Press.
- Held, D. (1995). *Democracy and the Global Order: From the Modern State to Cosmopolitan Governance*. Cambridge: Polity Press.

- Heywood, A. (2013). *Διεθνείς Σχέσεις και Πολιτική στην Παγκόσμια Εποχή*. Αθήνα: Κριτική.
- Hill, C. (2003). *The Changing Politics of Foreign Policy*. Palgrave Macmillan.
- Hobbes, T. (1969). *Leviathan*. Scholar Press.
- Ikenberry, J. (2001). *After Victory: Institutions, Strategic Restraint and the Rebuilding of Order*. Princeton: Princeton University Press.
- Jackson, R., & Sørensen, G. (2007). *Introduction to International Relations: Theories and Approaches*. Oxford: Oxford University Press.
- Kaldor, M. (2003). *Global Civil Society*. Cambridge: Polity Press.
- Kaul, I., Conceicao, P., Le Goulven, R. & Mendoza, R. (eds) (2003). *Providing Global Public Goods: Managing Globalization*. New York: Oxford University Press.
- Keohane, R. & Nye, J. (1997). *Power and Interdependence: World Politics in Transition*. Boston: Little Brown.
- Keukeleire, S. & MacNaughtan, J. (2008). *The Foreign Policy of the European Union*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Krasner, S. (ed.) (1983). *International Regimes*. New York: Cornell University Press.
- Krugman, P. (2012). *End this Depression Now!*. WW Norton & Company.
- Lane, P. (2012). "The European Sovereign Debt Crisis". *The Journal of Economic Perspectives*, 26:1, 49-67.
- Linklater, A. (1998). *The Transformation of Political Community: Ethical Foundations of the Post-Westphalian era*. Cambridge: Polity Press.
- March, J., & Olsen, J. (2004). "The Logic of Appropriateness". *ARENA*.
- Mazower, M. (2012) *Governing the World: The History of an Idea, 1815 to the Present*. Penguin.
- McCormick, J. & Olsen, J. (2013). *The European Union: Politics and Policies*. Perseus Books Group.
- Moravcsik, A. (2012). "Europe After the Crisis: How to Sustain a Common Currency" *Foreign Affairs* (May/June). Διαθέσιμο στο <http://www.foreignaffairs.com/articles/137421andrew-moravcsik/europe-after-the-crisis>.
- Morgenthau, H. (1948). *Politics Among Nations*. New York: Knopf.
- Mayall, J. (1990). *Nationalism and International Society*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mazower, M. (1998). *Dark Continent: Europe's Twentieth Century*. London: Allen Lane.
- McGrew, A. (2014). «Παγκοσμιοποίηση και Παγκόσμια Πολιτική». Στο J. Baylis, S. Smith & P. Owen (eds), *Η Παγκοσμιοποίηση της Διεθνούς Πολιτικής: Μια Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις*. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.
- Milward, A. S. (1992). *The European Rescue of the Nation-State*. London: Routledge.
- Nye, J. (2004). *Soft power: The Means to Success in World Politics*. PublicAffairs.
- Parekh, B. (2008). *A New Politics of Identity: Political Principles for an Interdependent World*. New York: Palgrave Macmillan.
- Patomäki, H. (2013). *The Great Eurozone Disaster: From Crisis to a Global New Deal*. Zed books.
- Pryke, S. (2009). *Nationalism in a Global World*. New York: Palgrave Macmillan.
- Reinhart, C. & Rogoff, K. (2009). *This Time Is Different: Eight Centuries of Financial Folly*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Rieff, D. (2003). *A Bed for the Night: Humanitarianism in Crisis*. Simon and Schuster.
- Riordan, S. (2002). *The New Diplomacy*. Polity.
- Risse, T. (2000). "'Let's Argue!': Communicative Action in World Politics". *International organization*, 54:1, σσ. 1-40.
- Pitelis, C. & Sugden, R. (2000). *The Nature of the Transnational Firm*. London: Routledge.
- Sageman, M. (2008). *Leaderless Jihad: Terror Networks in the 21st Century*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Scholte, J. A. (2005). *Globalization: A Critical Introduction*. Palgrave Macmillan.
- Smith, S., Hadfield, A. & Dunne, T. (eds) (2008). *Foreign Policy: Theories, Actors, Cases*. Oxford: Oxford University Press.
- Sorensen, G. (2004). *The Transformation of the State: Beyond the Myth of Retreat*. New York: Palgrave Macmillan.
- Strange, S. (1996). *The Retreat of the State: The Diffusion of Power in the World Economy*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Tavares, R. (2010). *Regional Security. The Capacity of international organizations*. London: Routledge.
- Tsoukalis, L. (2014). *The Unhappy State of the Union. Europe Needs A New Grand Bargain*. London: Policy Network.
- Watson, A. (1982). *Diplomacy: The Dialogue Between States*. London: Methuen.
- White, B. (2007). «Διπλωματία». Στο J. Baylis, S. Smith & P. Owen (eds), *Η Παγκοσμιοποίηση της Διεθνούς Πολιτικής: Μια Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις*. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.
- Waltz, K. (1979). *Theories of International Politics*. New York: Addison-Wesley Publishing Company.
- Wilson, E. (2008). "Hard power, Soft power, Smart power". *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 616:1, 110-124.
- Willets, P. (2013). «Διεθνικοί Δρώντες και Διεθνείς Οργανισμοί στην Παγκόσμια Πολιτική». Στο J. Baylis, S. Smith & P. Owen (eds), *Η Παγκοσμιοποίηση της Διεθνούς Πολιτικής: Μια Εισαγωγή στις Διεθνείς Σχέσεις*. Θεσσαλονίκη: Επίκεντρο.
- Willets, P. (2010). *Non-Governmental Organizations in World Politics*. London: Routledge.
- Young, A., Duckett, J. & Graham, P. (eds) (2010). *Perspectives on the Global Distribution of Power*. Special Issue in *Politics*, 30:1.
- Στεφανίδης, Γ. (1997). *Ο Τελευταίος Ευρωπαϊκός Αιώνας: Διπλωματία και Πολιτική των Μεγάλων Δυνάμεων*. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.
- Τσαρδανίδης, Χ. (2006). *Το Σύστημα Λήψης Αποφάσεων στην Εξωτερική Πολιτική: Θεωρητικές Προσεγγίσεις για το Εσωτερικό και το Διεθνές Περιβάλλον*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Φραγκονικολόπουλος, Χ. & Προέδρου, Φ. (2010). *Ο Εκδημοκρατισμός της Παγκόσμιας Πολιτικής. Μία Εισαγωγή στην Κοσμοπολιτική Δημοκρατία*. Αθήνα: Σιδέρης.
- Φραγκονικολόπουλος, Χ. & Παναγιώτου Ν. (2007). «Η 'μεταμορφωτική δύναμη' της Ευρωπαϊκής Ένωσης και η Αποτελεσματικότητα της Παρέμβασής της στην Περιοχή των Βαλκανίων», στο Γ. Μακρής (επιμ.), *Διαστάσεις της Μετάβασης και η Ευρωπαϊκή Προοπτική των Χωρών της Βαλκανικής*. Εκδόσεις Πανεπιστημίου Μακεδονίας.